

Johann Gerhard Mauss és a pesti könyvkereskedelem színvonala a 18. század közepén II.

A könyvesbolt választéka nyelv, kiadási év és hely szerint

Mennyire befolyásolta a pesti könyvkereskedő német származása, a zömmel német városi lakosság a pesti könyvesbolt választékának nyelvi megoszlását? A korábban elterjedt nézetekkel szemben csak igen kis mértékben: Johann Gerhard Mauss ugyanis az 1750-es években nagyrészt latin, és nem német nyelvű könyveket árusított. 1751-ben a választék 68%-a volt latin nyelvű, 1755-ben 70%-a, ha pedig az olyan többnyelvű kiadásokat is figyelembe vesszük, amelyben az egyik nyelv a latin, akkor ez a százalék 71,5 ill. 72,7. A választék nyelvi megoszlása nem a német könyvkiadásnak, nem a pesti német lakosságnak felelt meg, hanem — a latin nyelv túlsúlya tekintetében — a magyarországi könyvkiadás adatainak. Magyarországon a latin nyelvű könyvkiadás, amely a 17. század második felében az összkiadásnak mintegy felét tette ki, a Rákóczi-szabadságharc utáni három évtizedben már az összkiadásnak 64,5—65,8—68,7%-át jelentette! A 18. század ötödik évtizedében viszont, amelynek végén Mauss Pesten letelepedett, a latin aránya már csökkenni kezdett Magyarországon: 61,9%-ra, az 1750-es években pedig még tovább: 55%-ra a könyvkiadáson belül.³⁷ A pesti könyvesbolt választékánál a latin nyelv 68-70%-os aránya tehát már nem is az 1750-es évek magyarországi könyvkiadásával állt párhuzamban, hanem a húsz évvel korábbival.

Németországban az egyház és tudomány latin nyelvének már összehasonlíthatatlanul kisebb volt a súlya a könyvkiadásban, mint Magyarországon. A lipcsei—frankfurti könyvvásárok éves összesített katalógusa, amely mindig az adott év újdonságait sorolta fel, 1751-ben 253 latin és 941 német nyelvű címet közölt, 1755-ben pedig 216 latint és 933 németet. Német és latin nyelvű újdonságokat megközelítőleg azonos arányban az 1680-as években adtak ki Németországban, míg korábban a latin vezetett a német nyelv előtt. Azonban egészen a 16. század végéig kellene időben visszafelé haladnunk, míg a latin és német nyelv aránya hasonló lenne a pesti könyvjegyzékekben tapasztaltakhoz.³⁸ Németországban a 18. században leginkább egyes, kiemelkedő egyetemi városok jellegzetessége volt az olyan

³⁷ CSAPODI Csaba: *A magyarországi nyomtatványok nyelvi megoszlása 1800-ig.* = MKsz 1946. 100.

³⁸ Ld. a Codex nundiarius éves összesítéseit: *Codex nundiarius Germaniae literatae bisecularis. Mess-Jahrbücher des deutschen Buchhandels von dem . . . Jahre 1564 bis . . . 1765.* Eingel. Gustav SCHWETSCHKE. Halle 1850—1877. Nachdruck: Nieuwkoop 1963.

magas arányú tudományos — latin — könyvkiadás, mint amilyen magas arányt képviselt Mauss könyvesboltjának latin nyelvű választéka.³⁹

Mauss tehát a latin nyelv kiemelkedő szerepének tekintetében alkalmazkodott a magyarországi igényekhez, a német nyelvű irodalom terjesztése pedig egyaránt tudható be német származásának és a helyi (nem országos) igények felmérésének. A német nyelvű könyvek aránya a választékon belül 1751-ben 27, 1755-ben 26%. Mintegy negyven százaléka teológiai mű, közel egynegyed része történelmi vagy földrajzi, egyötöde pedig a vegyes művek csoportjába tartozik. Mind a német nyelvű teológiai, mind a történelmi irodalom jelentősen gyarapodott a pesti könyvesboltban: elsősorban a prédikációgyűjtemények ill. más, gyakorlati célokat szolgáló teológiai művek, ill. Németország történetét bemutató tanulmányok, különböző német nyelvű útleírások, mint azt már a könyvesbolt választékának bemutatásakor érzékeltettük. A német nyelvű könyvek arányának említett növekedését ellensúlyozta az orvosi szak jelentős mértékű bővülése, természetesen nagyrészt latin nyelvű tudományos munkákkal.

A latin és német nyelven kívül a többi nyelv: francia, olasz, magyar aránya elenyésző. A francia könyvek száma 1751—1755 között tízről háromra,⁴⁰ az olaszé kettőről egyre csökken,⁴¹ a magyar nyelvű könyvek száma pedig mindkét időpontban összesen három.⁴² A 2. táblázatban szereplő egyéb kategória a nem latin összeállítású szótárakat, nyelvtanokat jelenti, amelyeket már az előző közleményben felsoroltunk.

Az új könyvek árusítása és az antikvár könyvkereskedelem a 18. században még nem vált el egymástól. A 3. táblázat mutatja Mauss választékának időbeli megoszlását szakok szerint. 1751 és 1755 között a régebbi kiadású könyvek aránya nagyobb mértékben nőtt, mint az újabb kiadásúaké, de így is a választék 59,5%-át (1751) ill. 50,6%-át (1755) tették ki az 1730 utáni impresszumot viselő könyvek.

³⁹ Goldfriedrich például Jénát, Tübingent említette ilyen vonatkozásban: GOLDFRIEDRICH, Johann: *Geschichte des deutschen Buchhandels*. Bd. 2. 1648—1740. Leipzig 1908. 391.

⁴⁰ Francia nyelvű kiadványok a pesti könyvesboltban 1751-ben: Confessions de S. Augustin. Párizs 1705. (A6a), (Kempis T.): *L'imitation de Jesus Christ*. Brüsszel 1665. (B2a), *Reflections serieuses sur les plus importantes vertes du salut*. 2. partes. Bécs 1737. (B5a), *Avantures de Telemaque avec fig*. Hely nélkül 1749. (C4b), *Journal du voyage fait a la mer de sud avec les Flibustiers Ravenau*. Párizs 1690. (D2b), *Memoires historiques et militaires per Mr. de Feuquier* 3. tom. Amsterdam 1738. (D3b), *Attaque et de la defense des places per vauban avec fig*. Hága 1737. (D8b), *Elemens d'Euclide per le P. Dechelles*. Párizs 1730. (E1b), *Oeuvres de Monsieur Molier* 4 tom. Basel 1741. (E5a), *Alphabet nouvel en francois*. . . Bécs 1744. (E6a) — Francia nyelvű könyvek 1755-ben: *Gebett-Bücher*. . . *Französisch*. . . (Bla), *Essais d' anatomie*. Leiden 1699. (H4a), *Etmulleri, Mich. Nouvelle pratique de chirurgie*. Amsterdam 1691. (H4b).

⁴¹ Olasz nyelvű könyvek az 1751-es jegyzékben: *Apparato del eloquenza Latine et Italice* 4 tom. Padova 1703. (A3a), *Vita di Sancta Catharina di Genova*. Genova 1737. (B8a), *Avanture di Telemaco con fig*. Velence 1732. (C4b), az 1755-ös jegyzékben: *Lemerii, Nic.: Corso chymico con fig*. Nápoly 1695. (H5b).

⁴² Magyar nyelvű könyvek az 1751-es katalógusban: *Biblia Sacra in lingua Hungarica*. Nagyszombat 1730. (A4a), (Hübner): *A geographiai tudomanynek első kezdete*. Halle 1749. (C8b), az 1755-ös könyvjegyzékben: *Spies, Plac.: Keresztényi tanításnak formája*. Buda 1752. (C4b), *Harmas istoria*. Pozsony 1751. (E2b), valamint mindkét jegyzékben: *Gebett Bücher*. . . *Ungarisch*. . . (A7a, Bla).

2. táblázat

A választék megoszlása nyelvek szerint

	Latin	Latin + más ny.	Német	Francia	Olasz	Magyar	Egyéb
1751							
Teológia	227	6	109	3	1	2	—
Jogtudomány	82	—	2	—	—	—	—
Történelem	227	9	62	3	1	1	—
Filozófia	47	—	12	2	—	—	—
Orátorok	75	1	3	1	—	—	—
Lexikonok	18	17	2	1	—	—	17
Vegyes	8	—	53	—	—	—	—
Orvosi	16	—	25	—	—	—	—
Összesen	700	34	268	10	2	3	17
1755							
Teológia	298	5	174	1	—	2	—
Jogtudomány	111	1	15	—	—	—	—
Történelem	321	8	90	—	—	1	—
Filozófia	64	—	23	—	—	—	—
Orátorok	76	—	10	—	—	—	1
Lexikonok	18	27	6	—	1	—	11
Vegyes	2	—	24	—	—	—	—
Orvosi	107	—	26	2	—	—	—
Összesen	997	41	368	3	1	3	12

Feltűnő, hogy a teológia szakban a legmagasabb az újabb kiadások aránya. Ez azonban megtévesztő: az egyes művek keletkezési ideje sok esetben a 16. vagy a 17. századra tehető, csak éppen egy 18. századi kiadása volt meg Pesten. A 18. századnál régebbi kiadású könyvek a történelem, az orvostudomány és a jogtudomány szakban a leggyakoribbak. Az 1751-es *catalogus librorum* legrégebbi kiadású könyve Tacitus *Opera omnia*-ja (Basel 1543), az 1755-ös jegyzékben pedig egy Aldus Manutius-nyomatvány a legrégebbi: *Historia Augustae Scriptores Egnatius Aelius Spartianus* (Velece 1516). A régi könyv ekkor még nem jelentett értéket, éppen ellenkezőleg, a könyvkereskedők olcsóbb áron is igyekeztek megszabadulni az egyre nehezebben eladható régi könyvektől. Maussnak így ezen a téren kedvező lehetőségei lehettek az üzletkötésre.⁴³

Ha nem is nagyrészt német nyelvű könyveket árult Mauss könyvesboltjában, azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy zömmel a Német-római birodalomból származó könyveket. A magyarországi (és horvátországi) kiadások száma: 58 (1751) ill. 89 (1755), a Habsburg-monarchiából pedig összesen 148 ill. 256 kiadás került Pestre. Az egész választéknak 5,6–6,2%-a származott Magyarországról, 14–18%-a a

⁴³ GOLDFRIEDRICH: i. m. 315–316.

3. táblázat

A választék megoszlása idő szerint

	16. sz.	17. sz.	1701—1730	1731—1740	1741—1751	é. n.
1751						
Teológia	—	34	58	73	174	6
Jogtudomány	4	24	11	14	26	2
Történelem	13	81	39	60	96	13
Filozófia	1	9	14	9	24	4
Orátorok	1	16	13	24	25	2
Lexikonok	2	10	6	9	20	—
Vegyes	—	5	16	9	28	3
Orvosi	—	10	5	17	9	—
Összesen	21	189	160	215	402	30
1755						
Teológia	4	69	86	151	154	13
Jogtudomány	7	44	28	20	26	3
Történelem	33	136	66	92	88	14
Filozófia	4	16	15	25	26	1
Orátorok	3	17	20	30	16	3
Lexikonok	2	8	10	17	25	1
Vegyes	—	2	6	5	12	1
Orvosi	12	57	24	15	21	6
Összesen	65	349	255	355	368	42

Habsburg-monarchiából. A Német-római birodalomból (osztrák Németalföldet, az osztrák örökös tartományokat is ideszámítva, de Poroszországot és az ekkor már hozzá tartozó Sziléziát nem) Pestre kerülő kiadások száma ennek többszöröse: 663 ill. 974, a könyvesbolt választékának 65 ill. 68%-a. Ezen belül az észak-német és dél-német terület aránya megváltozott: a dél-német terület vált fontosabbá a pesti könyvbeszerzés szempontjából. A Német-római birodalmon kívül elsősorban a Velencei Köztársaságot kell megemlítenünk: több könyv származott innen, mint Magyarországról: 131 ill. 125; azonkívül Hollandiát (56—67),⁴⁴ Svájcot (35—50) és Franciaországot (22—33) kell még felsorolnunk, más ország aránya a választékban jelentéktelen, csak színesítik az összképet. A két könyvjegyzékben összesen 118 európai város szerepel kiadási helyként. A 4. táblázat azt mutatja, hogy hány könyv származik az adott városból 1751-ben ill. 1755-ben.

Ha az ismétlődéseket is figyelembe vesszük a két könyvjegyzék között, és ennek megfelelően csak az 1751-es választékot és az ezután megrendelt új könyveket

⁴⁴ Mauss könyvesboltjában árult hollandiai nyomtatványokra Varga Sándor már felhívta a figyelmet: *Boeken uit Nederland in een boekhandel te Pest in het jaar 1751*. = The Dutch and Hungarians. Contacts between two peoples. Budapest 1987. 103—104.

vesszük számításba, akkor az egyes kiadási helyeknek következő rangsora alakul ki: az élen hat város áll: Lipcse, Velence, Augsburg, Köln, Bécs és Frankfurt am Main, Tőlük leszakadva következik nyole olyan város, ahonnan még mindig több kiadvány származott, mint Budáról ill. Pestről: Nürnberg, Amsterdam, Nagyszombat, Regensburg, Leiden, Basel, Halle és Antwerpen.⁴⁵ Az 1751 után újonnan rendelt könyveknél egy jelentősebb változást tapasztalunk: Velence fontossága nagymértékben csökkent. A többi öt város, Lipcse, Augsburg, Bécs, Köln és Frankfurt megmaradt az élen, ezután következnek a kisebb jelentőségű városok: Velence, Nürnberg, Amsterdam, Nagyszombat, Basel, Ingolstadt, Halle, Leiden, München, Lyon, Regensburg, Párizs és Antwerpen.⁴⁶

A könyvjegyzékekben leggyakrabban előforduló 14 kiadási hely általában a következő témájú könyveket jelenti:

Lipcse: teológiai mű egyetlen sincs. Ezenkívül minden szakcsoporthoz tartozó könyvek szerepelnek, elsősorban történelmi művek.

Velence: főleg teológiai művek, azonkívül történelem, nyelvtanok. Az orvostudományon kívül minden szakcsoport képviselve van.

Augsburg, Köln: túlnyomórészt teológiai művek.

Bécs: nagyrészt teológiai művek, de azonkívül is minden szakcsoport, főleg történelem.

Frankfurt: a történelmi művek aránya magas.

Nürnberg: minden szakcsoport képviselve van.

Amsterdam: teológiai mű egyetlen sincs. Leginkább történeti munkák.

Nagyszombat: nagyrészt teológiai művek, de a vegyes és az orvostudomány kivételével a többi szakcsoport is.

Regensburg: szinte csak teológiai művek.

Leiden: a történelmi művek aránya magas.

Basel: a történeti művek és a nyelvtanok aránya magas. Teológiai mű egyetlen sincs.

Halle: elsősorban orvostudományi munkák.

Antwerpen: főleg teológiai művek.

Mauss pesti könyvesboltjában kizárólag katolikus vallásos munkákat árusított, ezért voltak a teológia szakból a protestáns vidékek (észak-német területek, Hollandia, Svájc) eleve kizárva. Az egyházi jellegű könyvkiadásban (legyen szó akár egyházjogról vagy egyháztörténetről) a dél-német katolikus egyházi centrum, Augsburg, valamint Velence részesedése nagyon jelentős; a többi, világi jellegű tudományokban a német könyvkereskedelem központja, Lipcse, másik jelentős centruma, Frankfurt, valamint még néhány német, holland és svájci város tűnt ki. A Németországból és Ausztriából származó könyveknek mintegy fele német, fele latin nyelvű, a többi területnek a pesti könyvesboltban képviselt kiadványai általában latin nyelvűek.

A magyarországi nyomtatványok kiadási helye, mint az a 4. táblázatból kiténik, elsősorban Nagyszombat, azonkívül Pozsony, Győr, Kassa, Sopron, Buda és Pest. A magyarországi kiadások zöme teológiai ill. történelmi témájú. A magyarországi

⁴⁵ Az 1751. évi és az utána rendelt új kiadványok száma az említett városok sorrendjében: 209, 177, 164, 153, 152, 133 — 71, 53, 53, 45, 44, 42, 38, 35.

⁴⁶ Az 1751 után újonnan rendelt kiadványok száma az említett városok sorrendjében: 91, 87, 79, 71, 70 — 48, 41, 30, 28, 23, 20, 19, 18, 16, 15, 15, 14, 11.

szervezők és a magyarországi kiadások természetesen nem fedik egymást: a teológiai műveknél jelentős részben külföldi szerzők latin nyelvű munkáinak hazai utánnyomásáról volt szó, jó néhány magyar szerző történeti műve pedig Bécsben, Frankfurtban vagy Nürnbergben jelent meg. Mauss könyvjegyzékeinek érdekessége, hogy számos, bibliográfiailag eddig még nem ismert hazai kiadványt is tartalmaznak.⁴⁷

A választék bemutatása során olyan témájú, műfajú könyveket is kiemelünk, amelyek az akkori magyarországi könyvkiadásban még egyáltalán nem voltak képviselve. Ha nemcsak egyes divatos újdonságokra, könyvérdességekre gondolunk, konkrétan is megvizsgálhatjuk a kérdést: vajon mennyire volt átfedés a pesti könyvesbolt külföldről vásárolt könyvei és a magyarországi könyvkiadás között? A német származású könyvkereskedő akkor is külföldről rendelt, ha Magyarországon is beszerezhetette volna ugyanazt a művet? Ismerve a hazai könyvkiadás erősen egyházas jellegét, a legjobb összehasonlítási alapnak a teológia szak kínálkozik. Minden egyes tételt össze kell vetni a 18. századi magyarországi könyvkiadás bibliográfiai adataival; tudomásunk szerint ilyen vizsgálatot eddig még nem végeztek. Az összehasonlító munkát az 1751-es könyvjegyzék teológia szakcsoportjánál elvégezve a következő eredményt kaptuk: 347 teológiai mű közül mindössze 12-nek lett volna 1751 előtti magyarországi kiadása, Mauss mégis egy külföldi kiadást tartott raktáron!⁴⁸ A pesti könyvesbolt külföldi eredetű választéka és a magyarországi könyvkiadás között az átfedés tehát minimális, és éppen ez mutatja Mauss vállalkozásának jelentőségét: a pesti könyvkereskedő nagyrészt olyan könyveket árult, amelyeket Magyarországon nem lehetett megvásárolni.

⁴⁷ A bibliográfiailag ismeretlen magyarországi kiadások az 1751-es könyvjegyzékben: Heiliger Creutz—Weeg Jesu Christi. Buda 1751. — Officium Rakoczianum. Buda 1751. — Acta Sanctorum Hungariae. 2. tom. Nagyszombat 1735. — Hanapi, Nic.: Flores Bibliae. Nagyszombat 1743. — Ars metrica seu ars condendorum eleganter versuum. Nagyszombat 1733. — Vita B. P. Josephi Calasancii... Pozsony 1740.

Bibliográfiailag ismeretlen magyarországi kiadások az 1755-ös könyvjegyzékben: Wochentliche Andacht zum Heil. Francisco Xaverio. Buda 1740. — Renner, Mich.: Grund-Regel, oder ausführlicher Wegweiser zur Lateinischen Sprach. Buda é. n. — Syntagma juris Hungarici. Kassa 1752. — Timon, Sam.: Chronologia Hungariae. Kassa 1732. — Corpus juris Hungarici. 2 tom. Nagyszombat 1750. — Synonima seu Thesaurus epithetorum et phrasium poetiarum. — Nagyszombat 1747. Harmas istoria, Pozsony 1751. — Vita et miracula Martini Lutheri et Calvini. Pozsony 1754. — Textoris Ravisii: Epistolae. Pozsony 1740.

⁴⁸ Az alábbi 12 külföldi kiadvány Magyarországon is beszerezhető lett volna, ha időközben el nem fogyott: (zárójelben adjuk e magyarországi kiadás adatait):

Amort, Eus.: Demonstratio critica religionis Catholicae. Velence 1744. (Buda 1740!) — Augustini Aur.: Meditationes, soliloquia et manuale. Velence 1747. (Nagyszombat 1746, 1748!) — Becani, Mart.: Manuale controversiarum. Velence 1733. (Nagyszombat, Győr, Kassa, Kolozsvár — 18 magyarországi kiadás!) — Bonae: De sacrificio Missae. Velence 1745. (Nagyszombat 1736, 1737!) — Bossuet, Jac.: Auslegung Christ Catholischer Kirchen-Lehr über die strittig. Glaubens—Puncten. Bécs 1741. (Pozsony 1722!) — Brandl, Matth.: Parochus Meditans s. Modus pie secum loqendi in usum cleri ruralis. Pedepolis 1728. (Nagyszombat 1747, 1751!) — Calini, Caes.: Sermones sacro morales 2 tom. Augsburg 1740. (Nagyszombat 1736!) — Evangelien und Episteln. Regensburg 1750. (Buda 1744, továbbá 14 magyarországi kiadás!) — Missale Romanum. Velence 1749. (Nagyszombat 1741!) — Pexenfelder, Mich.: Florus Biblicus. Augsburg 1747. (Nagyszombat 1741!) — Pinamonti, Pet.: Religiosus in solitudine s. Exercitia spiritualis S. Ignatii. Regensburg 1733. (Győr 1742!) — Thomae a Kempis: De imitatione Christi lib. 4. Velence 1743. (1751-ig tíz magyarországi kiadás!)

*A pesti könyvesbolt üzleti szempontból**Üzleti kapcsolatok*

A könyvkereskedelem színvonalának egyik fontos mutatója, hogy egy könyvkereskedő hány külföldi céggel áll közvetlen kapcsolatban — vagy pedig csak egy-két nagyobb külföldi könyvkereskedés által szállított könyveket árusít, annak mintegy lerakata. Ahhoz, hogy Mauss esetében e kérdésre megnyugtatóan tudjunk válaszolni, további kutatásokra van szükség: mindaddig, amíg újabb adatok nem kerülnek elő, csak nagyon óvatos feltételezéseket tudunk megfogalmazni. Előrebocsátjuk, hogy a pesti könyvkészlet értéke túl nagy ahhoz, hogy egyetlen külföldi üzleti partnert feltételezzünk. Velence és Lipese mint legfőbb beszerzési forrás kölcsönösen kizárják egymást: a lipcei vásárokon nem voltak jelen velencei kereskedők, a katolikus Velence viszont nem állt nyitva a protestáns német vidékek kiadványai előtt. A Habsburg-monarchia fővárosa, Bécs mint közvetítő nagyon is szóba jöhet: bécsi könyvkereskedők, kiadók rendszeresen megfordultak a lipcei vásárokon.⁴⁹

Johann Gerhard Mauss és bécsi nyomdászok, könyvkereskedők kapcsolatáról konkrét adataink vannak. Az előző közleményben már említettük a bécsi Schilgenyomdát ill. Johann Thomas Trattnert, akiktől Mauss saját kiadású könyvek kinyomtatását rendelte meg. Johann Peter van Ghelen bécsi nyomdász és könyvkereskedő hagyatékában (1754) a pesti könyvkereskedő egyik kiadványát is megtaláljuk: „Fam. Strada de bello Belgico. Pestini 1751. 3 fl.”⁵⁰ Ha ezt a kötetet Ghelen nem Trattnertől szerezte be, akkor elképzelhető, hogy Mauss állt közvetlen kapcsolatban a bécsi udvari nyomdásszal.

Johann Baptist Prasser és Mauss üzleti kapcsolatáról biztos adatunk van. Prasser 1763-ban felvett hagyatéki leltára a követelések között a pesti könyvkereskedő nevét is említette: „22do. Herr Johann Gerhard Mauss in Pest debitirt lauth alter Strazza p. 119. saldo der alten Rechnung 12 fl 3 x.”⁵¹ A régi számla feltehetően még az 1750-es években íródott. Az 1736 és 1763 között könyvkereskedői tevékenységet folytató Prassernak nagy választéka volt a könyveken kívül térképekből és rézmetsetekből. Matthäus Rieger augsburgi könyvkereskedőnél 400 Ft értékű könyvlerakata volt; Ausztrián kívül leginkább nürnbergi, augsburgi, velencei könyvkereskedőkkel tartott fenn kapcsolatot, de párizsi számla is volt a tartozásai között.⁵²

A pesti könyvjegyzékek keletkezésénél jóval későbbi, de idevágó adat, amit Joseph Krüchten bécsi könyvkereskedő (1758—1780 között működött) követelésé-

⁴⁹ Ld. a Codex nundiarius egyes éveit, valamint GOLDFRIEDRICH i. m. 386—397. Az 1748—1755. közötti években a bécsi könyvkereskedők közül Kraus, Jahn, Bernardi, Monath és Trattner fordult meg a lipcei vásáron. Ld. Codex nundiarius 229—237.

⁵⁰ Universitätsarchiv Wien. R51 Abhandlungsacta. Fasz. 22. Nr. 26. Inventur und Schätzung über weyl. Johann Peter van Ghelen Universitätischen Buchdruckers seel. Verlassenschaft... 27.

⁵¹ UA Abhandl. Fasz. 60. Nr. 12. Status activus et passivus 7. fol.

⁵² UA Abhandl. Fasz. 60. Nr. 12. Inventur und Schätzung über weyl. Johann Baptist Prasser Universitätischen Kunst- und Buchführers seel. Verlassenschaft. 13—20. fol.

ről tudunk. Krüchten 1775-ben indított pert Mauss ellen, aki 1767 óta fennálló 300 Ft összegű tartozását még mindig nem egyenlítette ki.⁵³

A bécsi könyvkereskedők fennmaradt hagyatéki leltárainak átnézése alapján úgy tűnik, hogy Mauss pesti könyvesboltjának választéka nagyon hasonlított Franz Hueber könyvkereskedő választékához, különösen ami a velencei és németalföldi kiadványok magas arányát illeti. Nem ritka, hogy egy-egy mű pontosan ugyanabban a kiadásban volt meg Huebernél és Maussnál is; csak a bécsi könyvkereskedőnek jóval nagyobb volt a választéka: 1754-ben, halálának évében mintegy 4.500 könyv.⁵⁴ Mégsem feltételezzük, hogy a pesti könyvkereskedő 1754-ig nagyrészt Huebertől szerezte be a külföldi könyveket, hiszen egy nagyobb volumenű üzleti kapcsolatnak a bécsi hagyatékban nyomának kellene lennie. A két könyvesbolt profilja: az egyház részére készült kiadványok előtérbe helyezése azonban hasonló volt.

Amennyiben Bécsen kívül Mauss külföldi kapcsolataira támpontot keresünk, érdemes megvizsgálni a két pesti könyvjegyzék legújabb kiadású könyveit. Bizonyos késéssel természetesen számolnunk kell, hiszen előbb valamilyen módon értesülni kellett a könyvkereskedőnek az újdonságról, csak utána rendelhette meg. Ezt a késést mutatja például az, hogy az 1750. évet viselő nyomtatványok közül hány került bele még az 1751 nyaráig kinyomtatott első könyvjegyzékbe — és mennyi csak a másodikba: a velencei impresszumú könyveknél 19-ből 14, a bécsieknél 16-ből 11, a lipcseieknél 12-ből 9, az augsburgiaknál 8-ből 6, a frankfurtiaknál 7-ből 5 könyv már az 1751-es jegyzékben szerepelt. Ehhez a felsoroláshoz még hozzávehetjük azt a két várost, ahonnan már több 1751-es impresszumú könyv is származott: Budát és Bécset.

A második catalogus librorumban az 1750—1754. évi impresszumot viselő könyvek száma kiadási helyek szerint (az 1750. évnél csak az előző jegyzékben nem szerepelt nyomtatványokat néztük): Bécs (28), Lipcse (22), Velence, Augsburg (21-21), messze tőlük elmaradva következik Nagyszombat, Buda, Pozsony, Nürnberg, Frankfurt és Regensburg.

Az elsőnek említett adat a gyorsaságot, a második az új könyvek beszerzésénél a rendszeresnek tűnő kapcsolatot mutatja. Az egy-egy városból származó összes könyv adatát pedig a 4. táblázatban már korábban láthattuk. Ezeknek az adatoknak az összehasonlítása alapján Mauss külföldi üzleti kapcsolatairól a következő óvatos feltételezéseket fogalmazhatjuk meg:

1. A pesti könyvkereskedő valószínűleg rendszeres üzleti kapcsolatot tartott fenn bécsi, velencei, augsburgi és lipcsei könyvkereskedőkkel (velencei helyett esetleg szintén bécsivel, vagy a velencei könyvek közvetítéséről is ismert augsburgiakkal),⁵⁵ és nagyszámban rendelt tőlük mind újdonságokat, mind régi könyveket. Ezek a városok lehettek a legfőbb beszerzési források.

⁵³ GÁRDONYI Albert: *Régi pesti könyvkereskedők.* = MKsz 1926. 290. Joseph Krüchten bécsi könyvkereskedő 1780-as hagyatéki leltára sajnos csak a korabeli mutatókönyvben szerepel, maga az iratanyag nem található az Universitätsarchivban.

⁵⁴ Ua Abhandl. Fasz. 24. Nr. 18. Verzeichnuss derer von weyl. Herrn Franz Hueber Universitaets-Buchhandlern seel. hinterlassenen Bücher.

⁵⁵ GOLDFRIEDRICH i. m. 3. kötet (1740—1804. Leipzig 1909. 505.

4. táblázat

A választék megoszlása kiadási helyek szerint

Város	Kiadványok 1751	száma 1755	Város	Kiadványok 1751	száma 1755
Bautzen	3	1	Augsburg	77	119
Berlin	10	12	Bamberg	4	6
Bréma	2	4	Bayreuth	—	1
Chemnitz	—	2	Dillingen	3	8
Coburg	—	1	Freiburg	—	2
Drezda	5	2	Frankfurt am Main	63	96
Eisleben	—	1	Hanau	3	1
Erfurt	3	2	Heidelberg	—	1
Fulda	1	—	Ingolstadt	6	23
Giessen	2	2	Kempton	2	3
Goslar	1	—	Landshut	1	1
Görlitz	1	1	Mainz	4	5
Göttingen	1	2	München	6	19
Halle	19	26	Nürnberg	30	53
Hamburg	6	10	Regensburg	30	33
Hannover	1	2	Stadt am Hof (Regens- burg)	1	1
Helmstedt	2	33	Strassburg	9	12
Hildesheim	—	1	Stuttgart	1	1
Jena	10	12	Sulzbach	1	1
Kiel	—	1	Tübingen	1	1
Köln	82	123	Ulm	1	3
Lemgo	2	2	Weissenburg	1	—
Lipce	118	139	Würzburg	2	7
Lübeck	5	5	Zelle	—	1
Lüneburg	—	1			
Magdeburg	—	1			
Nordhausen	1	—	Dél-német összesen	246	398
Stettin	1	1			
Weimar	1	—			
Wesel	1	1			
Wittenberg	10	13			
Wolfenbüttel	2	4			
Észak-német összesen	291	378			

Város	Kiadványok 1751	száma 1755	Város	Kiadványok 1751	száma 1755
Bécs	73	124	Antwerpen	24	18
Brixen	2	1	Brügge	—	1
Feldkirchen	—	1	Brüsszel	2	3
Graz	2	4	Löwen	1	1
Innsbruck	—	1	Lüttich	1	—
Linz	5	9	Osztrák-Németalföld összesen	28	23
Passau	8	8	Koppenhága	2	3
Salzburg	4	14	Dánia összesen	2	3
Trient	—	1	Lyon	13	17
Wiener Neustadt	—	1	Párizs	9	16
Ausztria összesen	94	164	Franciaország összesen	22	33
Buda, Pest	20	24	Basel	19	26
Győr	3	5	Bern	3	3
Kassa	2	4	Einsiedeln	—	1
Nagyszombat	25	41	Genf	7	10
Pozsony	5	13	Konstanz	1	2
Sopron	2	1	Luzern	1	1
Zágráb	1	1	Sankt-Gallen	3	3
Magyarország és Horvát- ország összesen	58	89	Zürich	1	3
Brünn	1	—	Svájc összesen	35	50
Prága	3	11	Belluno	1	—
Csehország összesen	4	11	Padova	1	—
Cambridge	1	—	Velence	129	125
London	1	2	Velencei Köztársaság	131	125
Anglia összesen	2	2	Bologna	—	1
Amsterdam	23	34	Róma	1	3
Delft	—	1	Egyházi állam	1	4
Deventer	1	1			
Hága	1	3			
Leiden	26	22			
Rotterdam	—	2			
Utrecht	5	4			
Hollandia összesen	56	67			

Város	Kiadványok 1751	száma 1755	Város	Kiadványok 1751	száma 1755
Firenze (Toscana)	1	1	Danzig	4	6
Genova (Genovai Közt.)	1	—	Königsberg	1	—
Lucca (Luccai Közt.)	—	2	Poroszország	5	6
Nápoly (Szicíliai és nápolyi Kir.)	3	4	Varsó	1	—
Párma (Pármai herc.)	—	1	Lengyelország összesen	1	—
Torino (Piemont)	—	2	Pétervár	1	1
Egyéb mai olasz területek	5	10	Oroszország összesen	1	1
Boroszló	4	5			
Schweidnitz	—	1			
Szilézia	4	6			

2. Nem elsősorban újdonságok, hanem inkább régebbi kiadású könyvek beszerzése történt a következő városokból: Köln, Frankfurt, Nürnberg, Amsterdam. Ebben az esetben vagy közvetlen kapcsolatról lehetett szó (Kölnnél ez több mint valószínű), vagy valamelyik másik város (talán Bécs, Lipcse?) könyvkereskedői által rendszeresen ellátott közvetítő tevékenységről. Más külföldi városok kiadványainál nincs elég támpontunk bármilyen feltételezéshez. Természetesen további külföldi városok könyvkereskedőivel sem kizárt a pesti könyvkereskedő közvetlen kapcsolata — elég az ugyancsak német származású Weingand és Köpff által vezetett pesti könyvkereskedés 1780-as években meglévő közvetlen kapcsolataira utalnunk Vence, Bécs, Augsburg, Nürnberg, Göttingen, Lipcse, Bamberg, Berlin, München, Zürich, Strassburg, Troppau, Bernstein, Halle, Bern és más városok könyvkereskedőivel.⁵⁶

Árak, könyveladás

A külföldi üzleti kapcsolatokra vonatkozó, még bizonyításra váró feltevések mellett fontosabb számunkra az, amit a két pesti könyvjegyzék elemzésével kideríthetünk a könyvesbolt forgalmáról az 1750-es évek első felében. Az eddigi szakirodalom csekély könyvforgalmat feltételez, és Mauss eladósodását, tönkremenését hangsúlyozza: a két könyvjegyzék alapján azonban némileg módosítanunk kell az eddig kialakult képet. Az árak vizsgálata terjedelménél fogva nem lehet része e tanulmánynak, csak annyira foglalkozunk vele, amennyire a könyveladás megállapításához feltétlenül szükségesnek látszik.

⁵⁶ GARDONYI i.m. 296—297.

Mauss könyvesboltjában egy könyv átlagára 1751-ben 3 Ft 8 krajcár volt, 1755-ben pedig kilenc krajcárral kevesebb, 2 Ft 59 krajcár. Az egyes szakcsoportok átlagára a két időpontban a következőképpen alakult:

Teológia	3,52	ill.	3,51
Jogtudomány	3,02	ill.	2,20
Történelem, földrajz	3,28	ill.	3,18
Filozófia, matematika	3,08	ill.	2,12
Orátorok, poéták	1,31	ill.	1,20
Lexikonok, nyelvtanok	2,39	ill.	2,18
Vegyes művek	50 x	ill.	58 x
Orvostudomány	1,36	ill.	1,52

A jogtudományi, valamint a filozófiai és matematikai művek átlagára tehát 1751 és 1755 között lényegesen csökkent, ami azt jelenti, hogy 1751 után több olcsóbb művel növekedett e szakok választéka. A választékban legnagyobb súllyal szereplő teológiai és történelmi műveknek az átlagára lényegében nem változott. Az egyes könyvek ára a legnagyobb mértékben a terjedelem és ezzel összefüggésben a rétnagyság befolyásolta; nagy terjedelmű műveket eleve folio vagy negyedréf formátumban kellett kinyomtatni. A külföldi kiadványok ára magasabb volt, mint a hazai könyveké. A pesti könyvkereskedő nemcsak új, addig csak külföldön beszerezhető könyveket árusított könyvesboltjában, hanem árszínvonala is új jelenség volt Magyarországon. (A 18. század közepi magyarországi könyvkereskedelmi árak kérdése külön tanulmány témája lesz.)

A pesti könyvesbolt választéka 1751—1755 között jelentős mértékben, mintegy 40%-kal növekedett. A két könyvjegyzék összevetése nemcsak a választék bővülését mutatja, hanem a könyvek fogyását is. Joggal feltételezhetjük, hogy azokat a könyveket, amelyek az 1751-es pesti katalógusban szerepeltek, de a következőben már nem, Mauss időközben eladta.⁵⁷ S ezeknek a könyveknek a száma nem csekély: összesen 544 db, a kezdeti választéknak valamivel több mint a fele! Ez a minimálisan feltételezhető eladás szakok szerinti megoszlásban:

Teológia	142 tétel	497,39 fl értékben,
jogtudomány	44 tétel	156,04 fl értékben,
történelem, földrajz	168 tétel	609,44 fl értékben,
filozófia, matematika	33 tétel	113,34 fl értékben,
orátorok, poéták	50 tétel	84,28 fl értékben,
lexikonok, nyelvtanok	32 tétel	82,44 fl értékben,
vegyes művek	48 tétel	55,40 fl értékben,
orvostudomány	27 tétel	36,30 fl értékben,
összesen	544 tétel	1636,27 fl értékben.

⁵⁷ A két könyvjegyzék tételes összevetésénél számos esetben tapasztaljuk, hogy a címek ugyanazok, de a megjelenés éve vagy ritkábban a megjelenés helye eltérő! Pld. CELLARIUS *Liber memorialis Latinitatis probatae* c. nyelvtankönyvét az I. jegyzék berlini 1730-as kiadásnak írta, a 2. frankfurti 1748-asnak. Vagy AVANCINI *Vita et doctrina Jesu Christi* c. művét először 1737-es, később 1751-es nagyszombati kiadásban árulta Mauss. Mindkét megjelenési évszám bizonyíthatóan jó. Ha azonban csak egy év eltérés volt

A könyveladás valóságos mértékére azért nem következtethetünk a jegyzékekből, hiszen olyan művekből is adhatott el a könyvkereskedő, amelyek 1755-ben is szerepeltek a katalógusban — amennyiben több példány volt korábban raktáron. A fent felsorolt tételeknél sem zárható ki több példány eladása, azonkívül semmit nem tudunk a tételesen nem részletezett imakönyvek eladásáról. Mivel a könyvjegyzékek esetében nem készletről, csak választékról van szó, az esetleges többes példányok és a felsoroltnál bizonyosan nagyobb mértékű eladás miatt az eladott könyvek összefoglaló tartalmi jellemzésére nem vállalkozhatunk.

Azoknál a könyveknél, amelyek szerepeltek mindkét jegyzékben, de a másodikban valamivel (10—50%-kal) drágábban, több példány eladását kell feltételeznünk. Az árak emelése leginkább a teológia (26 esetben), történelem (11) és az orátorok (8) szakban fordult elő, a lexikonok szakban csak kétszer, a jog, filozófia és orvostudomány szakban pedig csak egyszer. Bizonyosra vehetjük tehát, hogy az 1751—1755. közötti pesti könyvforgalomnak az a hányada, amit Mauss bonyolított le és nem a könyvkötők, legalább 600-700 könyv eladását jelentette. Az eladás összértéke mindenképpen magasabb volt 1636 Ft-nál, négy év alatt talán az 1800—1900 Ft-ot is elérte. Összehasonlításként egy későbbi adat: 1787-ben Pest város három könyvkereskedése egyikében, Köpff özvegye boltjában az éves forgalom összege 6440 Ft 16 krajcár volt.⁵⁸ Mivel Mausstól 1755 utáni könyvjegyzéket nem ismerünk, az 1755-ös katalógusban szereplő újonnan beszerzett könyvek forgalmát, a kereslet tartósságát nem tudjuk megítélni.

Az egyes szakcsoportok kelendőségéről 1751—1755 között összefoglalóan a következőket mondhatjuk: a könyvkereskedő számára legbiztosabb piacuk a teológiai és történelmi könyveknek volt, általában az ilyen témájú könyveknek volt a legmagasabb az átlagáruk is. A katalógusban szereplő egyéb szakhoz tartozó könyvek iránt a közönség érdeklődése nagyjából azonos mértékű lehetett, talán az orátorok szakot lehet ezek közül mégis kiemelni, amelynél a legnagyobb lehetett a többpéldányos eladás. A jogtudományi, filozófiai és matematikai művek, orátorok és poéták, lexikonok és nyelvtanok választékát Mauss különböző mértékben bővítette, de összességében a korábbiaknál olcsóbb könyvekkel. Csak a „vegyes” szakot nem bővítette a könyvkereskedő: annak ellenére, hogy összességében ebben a szakban voltak a legolcsóbbak a könyvek, az érdeklődés irántuk valószínűleg kisebb lehetett, mint amit Mauss várt. Az orvostudományi művek választékát viszont (talán presztizsből? talán újonnan kialakult üzleti kapcsolat révén?) Mauss nagymértékben növelte, pedig nem találjuk jelét annak, hogy a közönség túlságosan érdeklődött volna az orvosi témájú könyvek iránt.

---

ugyanannál a műnél a két megjelenési év között, vagy az év ugyanaz, csak a megjelenési hely különbözik — ilyenkor inkább tévedésről, sajtóhibáról lehet szó, vagy kiadási- és nyomdahely közül csak az egyik kiemelésének, ezért egy és ugyanazon kiadást feltételeztünk. A külföldi 17—18. századi nyomtatványok esetében a bibliográfiai adatok ellenőrzésére nem áll rendelkezésünkre elég segédkönyv, ezért meg kell elégednünk ezzel a megoldással, amely a választék értékelését egyik kategóriában sem módosítja lényegesen.

Ha a pesti könyvesbolt vásárlóit elsősorban a város polgárai között keresnénk, nem jutnánk megnyugtató eredményekre. A fennmaradt budai és pesti iratanyag szerint ugyanis a 17. század végétől a 18. század végéig összesen csak 27 pesti, ill. budai polgárnak volt egészében véve 730 kötetet kitevő könyvtára,⁵⁹ tehát alig több, mint Mauss feltételezett négyévi forgalma — ami még akkor is nagyon kevés, ha bizonyos könyvjegyzékek pusztulásával is számolunk. Az 1750-es, 1760-as években felvett hagyatéki leltárak néhány tételét azonosítani lehet a Mauss által árusított könyvekkel. Eva Elisabetha Lichtenau, Paul Wittmann gazdag budai fuvaroskereskedő özvegye, aki 1752-ben hunyt el, feltehetőleg Mausstól vásárolta a *Historische Bildersaal* 3, 5, 7. részét, hiszen a mű ugyanolyan francia kötésben volt, mint Maussnál. Tőle vehette a *Balthasar Gracian* címmel leírt könyvet is, viszont a *Vade mecum* latin imakönyvet a nyomdától, a budai Landerertől vagy könyvkötőktől is vásárolhatta. A leírások rövidege miatt csak feltételesen azonosíthatunk további néhány könyvet Christian Schlicht kőművesmester, pesti polgár (1763) és Piesztvánszky József budai ügyvéd (1767) hagyatékában.⁶⁰

A pesti könyvesbolt választéka, a tudományos könyvek magas aránya, a könyveladás korábban ismertetett adatai arra utalnak, hogy Johann Gerhard Mauss vásárlóit elsősorban az egyháziak között kell keresnünk, kisebb mértékben pedig a kúria tisztviselői között, a környező arisztokrata és nemes családoknál, valamint az iskolai intézmények tanulóinál. Ha csak az iskolákat nézzük, feltétlenül számolnunk kell a pesti piarista gimnáziummal, a budai jezsuita akadémiával és az 1755—1770 között a Pest városi tanács által fenntartott jogi szakiskolával.⁶¹ Bár konkrét adataink arisztokraták, nemesek ekkori pesti könyvvásárlásairól nincsenek, nem lehet véletlen, hogy Mauss 1755-ös *catalogus libroruma* éppen az aszódi Podmaniczky-család könyvtárában maradt fenn. Az egyes szerzetesrendek könyvtárai közül elsősorban a pesti pálosok, piaristák, budai ferencesek könyvtárait⁶² lehetne megvizsgálni ilyen szempontból — csak éppen biztos eredményre aligha vezetne, hiszen ha meg is van például egy Mauss által is árusított könyv a pálos könyvtárban, nem tudhatjuk bizonyosan, hogy valóban a pesti könyvkereskedő révén került-e oda. Van egy támpontunk azonban arra nézve, hogy a pesti könyvesbolt vásárlóit milyen földrajzi távolságban keressük. Mauss saját kiadású könyveit ugyanis egyes iskolai intézmények ünnepélyes vizsgákon vizsgatézisekkel együtt ajándékba kiosztották. A következő iskolák:

⁵⁸ A Köpff-özvegye cég pénztárnaplója alapján. Budapest Főváros Levéltára, Pest város levéltára. Intimata a. m. 272. irat mellékleteként.

⁵⁹ HOLL Béla: *Pest-Buda polgárainak könyvkultúrája a XVII—XVIII. században.* = Tanulmányok Budapest múltjából. XV. Bp. 1963. 289—327.

⁶⁰ Uo. 296, 300, 297. Vö. Mauss 1751-es jegyzékének C5a, B1b, Cla, C2b lapjaival.

⁶¹ A jogi szakiskoláról ld. Gárdonyi Albert; *Pest-budai Emléklapok* 1930. 101—117.

⁶² A 18. század közepének, második harmadának pesti, budai könyvtáraitól áttekintést ad: *Budapest története III.* Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk. KOSÁRY Domokos. Írta NAGY Lajos, BÓNIS György. Bp. 1975. 480—485.

A pesti pálosoknak a feloszlatakor 6100 kötetes könyvtáruk volt, az óbudai Zichy-családnak az 1760-as években majdnem kétezer kötetes könyvtára.

Saavedra: *Idea c. művét* 1748-ban a győri jezsuita kollégium, 1759-ben a budai jezsuita akadémia.
 Dondini: *Historia c. művét* 1751-ben a győri jezsuita kollégium, 1756-ban a pápai pálos kollégium.
 Gramond: *Historiarum Galliae c. művét* 1753-ban az egri Foglár-féle jogi iskola.
 Petrarca: *De remediis c. művét* 1756-ban a pesti piarista gimnázium.
 Perghold: *Methodica c. művét* 1772-ben a pesti pálos studium generale.⁶³

Az első két Mauss-kiadvány bécsi nyomtatvány, ezért biztos, hogy az egyes iskolák csak a pesti könyvkereskedő révén juthattak hozzá a kiosztandó példányokhoz (legalább 20—25 példányhoz). A többi három kiadványt a nyomdásztól, Landerertől ill. a szerzőtől, Lucas Perghold jogiskolai tanártól is megvehették az érdeklődők: ezekkel az adatokkal mindössze azt kívánjuk jelezni, hol számíthatott a könyvkereskedő biztos vásárlókra. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy egy további Mauss-kiadvány szerzője, Stächer váci szerzetes volt, láthatjuk, hogy a pesti könyvkereskedés feltételezhető hatóköre nagyobb volt, mint Pest vagy Buda városa: a Dunántúl egyes városaira, valamint Pesttől északabbra és keletre fekvő egyes egyházi centrumokra is kiterjedt.

X X X

Az eddig leírtak mind arra hívják fel a figyelmet, milyen keveset tudunk a pesti hivatásos könyvkereskedelem első évtizedeiről. Csak feltételezni tudjuk, hogy az üzlet dinamikus, fellendülő időszaka az 1750-es évekkel lezárult. Erre utal, hogy Mauss nem jelentetett már meg több saját kiadványt, nem állított össze könyvjegyzéket, s a források tanúsága szerint anyagi helyzete is rosszabbodott. A kezdeti színvonalat, szakmai igényességet azonban az ismertetett források alapján nem lehet kétségbe vonni. Az 1750-es és az 1770-es évek pesti könyvkereskedelme között lényeges, minőségi különbség nemigen lehetett. Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében éppúgy csak egy könyvkereskedő tudott megélni Pesten, mint a század közepén. Weingand könyvüzletének 1770-es választéka, mintegy ezer tétel — akkora, mint az elődé 1748-ban. Az természetes, hogy közben a könyvanyagban, a választékban nagyarányú változások történtek, de a pesti könyvkereskedelemben az igazi nagy változás, mennyiségi és minőségi szempontból az 1780-as években következett be. A további kutatásokra vár az a feladat, hogy ezt a felfelé ívelő változást, fejlődést ne csak konstatalja, hanem részleteiben is megmutassa, érzékelhetővé tegye, és ezzel gazdagítsa a hazai művelődéstörténeti kutatások ezen elhanyagolt területét.

⁶³ Mauss egyes kiadványairól ld. *Magyarország bibliographiája 1712—1860. VI. Nyomda- és kiadástörténeti mutató*. Bp. 1972. 336.

PAVERCSIK, ILONA

**Johann Gerhard Mauss und das Niveau des Pester Buchhandels
in der Mitte des 18. Jahrhunderts**

Die Abhandlung analysiert die Tätigkeit von Johann Gerhard Mauss, der Mitte des 18. Jahrhunderts in Pest ein berühmter Buchhändler war. In den 1750-er Jahren verkaufte Mauss grösstenteils lateinisch- und deutschsprachige Bücher, seine Auswahl entsprach nicht der Pester deutschen Bevölkerung, sondern den Landesansprüchen. Zwei Drittel der Werke entstammten vom Gebiet des deutsch-römischen Reiches; der Buchhändler verkaufte meist solche Bücher, die in Ungarn sonst nicht zu erhalten waren. Die Verfasserin beschäftigt sich eingehend auch mit den ausländischen Verbindungen von Mauss. Durch die Analyse seiner zwei Buchlisten schildert sie ein realeres Bild als die bisherigen über den Verkehr der Buchhandlung. Die immer wachsende Auswahl wurde zumeist von Geistlichen, in geringerem Masse von Beamten in Anspruch genommen.